

PODZEMLJE

UNDERGROUND

režija:

Emir Kusturica

scenarij:

Dušan Kovačević

fotografija:

Vilko Filač

glasba:

Goran Bregović

igrajo:

Miki Manojlović, Lazar Ristovski, Mirjana Joković,

Slavko Štimac, Ernst Stötzner

Francija, 192 minut

To je to,« so vzkliknili v *Libérationu*, »videli smo najlepši film 48. festivala v Cannesu in prav malo je važno, če bo odnesel zlato palmo, ker se je vsedel v naša srca«. Potem je ta film, **Podzemlje** Emirja Kusturice, dobil še zlato palmo, toda to vsaj za njegovega francoskega producenta ni čisto nepomembno. Sicer pa ima to ganjeno kritično srce pariškega časnika *Libération* deloma prav: Kusturicevo **Podzemlje** je res najboljši film letošnjega festivala ali, točneje, njegovega tekmovalnega dela. Toda obenem je to tudi propagandni film, čeprav se na prvi pogled nemara niti ne zdi. Če ne bi sam režiser s svojimi izjavami v intervjujih poskrbel za to, da je njegov film **Podzemlje**, naj je še tako »artistično« režiran, postal srbski agitprop. V *Cahiers du Cinéma* je npr. izjavil, da se ne more vrniti v Sarajevo, ker nikoli ni rekel in ker ne misli, da je Milošević fašist. V redu, če si tako misli, zakaj pa ne, toda obenem si misli, da so fašisti drugi. In to svojo misel tudi podpre s filmom oziroma z arhivskimi posnetki v svojem filmu. **Podzemlje** se začne z noro pijansko nočjo, z divjo vožnjo na konjski vpregi po beograjskih ulicah ob spremljavi ciganske glasbe, z objemanjem dveh prijateljev, Crnega (Lazar Ristovski) in Marka (Miki Manojlović), ki praznujeta vstop v komunistično partijo, in z vrtnico v zadnjici prostitutke, pod katero Marko dočaka jutranje bombardiranje Beograda. Toda največjo zmedo povzročijo bombe v živalskem vrtu, ena opica je ubita, drugo reši mladi in jecljavi čuvaj Ivan (Slavko

Štimac), ki se hoče obesiti in potem v filmu uteleša otroško začuden pogled nad neodumljivim dogajanjem, pogled »idiota« à la Dostojevski, medtem pa tukaj že prihaja slon, ki Crnemu ukrade čevlje z okenske police, njegovo nosečo ženo pa odnesejo v klet, kjer bo tudi rodila otroka, ki bo dvajset let preživel v kleti. Po tej zmedbi v mestu in v živalskem vrtu pa imamo dokumentarne posnetke: nemške čete vkorakajo v Maribor, kjer jih veselo pozdravljajo, enako je v Zagrebu, edino v Beogradu jih pričakajo prazne ulice. Ti posnetki so obarvani, toda v tem ni bistvo »umetniške« manipulacije in ideološke propagande: ta je v tem, da arhivske posnetke uporabi kot dokument oziroma delež resnice v tej fascinantni artistski kreaciji, ki pripoveduje o tem, kako se v Beogradu in Srbiji že pol stoletja borijo proti nacifašizmu. Že nekaj časa je tako, da filmi nastajajo iz drugih filmov. Nekateri so to imenovali »postmodernizem«, ampak to niti ni tako važno: pomembneje je to, ali to počnejo na način tarantinovskega **Šunda** (*Pulp Fiction*, 1994), se pravi tako, da je edina realnost, na katero se nanašajo, filmska — in tedaj je, denimo, sekvenca, kjer predstavlja večji problem čiščenje krvnih madežev v avtu kot pa »naključni« uboj nekega potnika, z moralnega vidika lahko še tako cinična in amoralna, v resnici pa je samo komična, ker samo povečuje tiste podrobnosti, ki so v velikih gangsterskih filmih ostale izpuščene. Nekaj drugega pa je, če poskuša film s pomočjo drugih filmov pričarati podobo neke zgodovinske realnosti. In prav to počne Kusturica, pri čemer pa ne gre le za tiste arhivske posnetke: prej nasprotno, ti

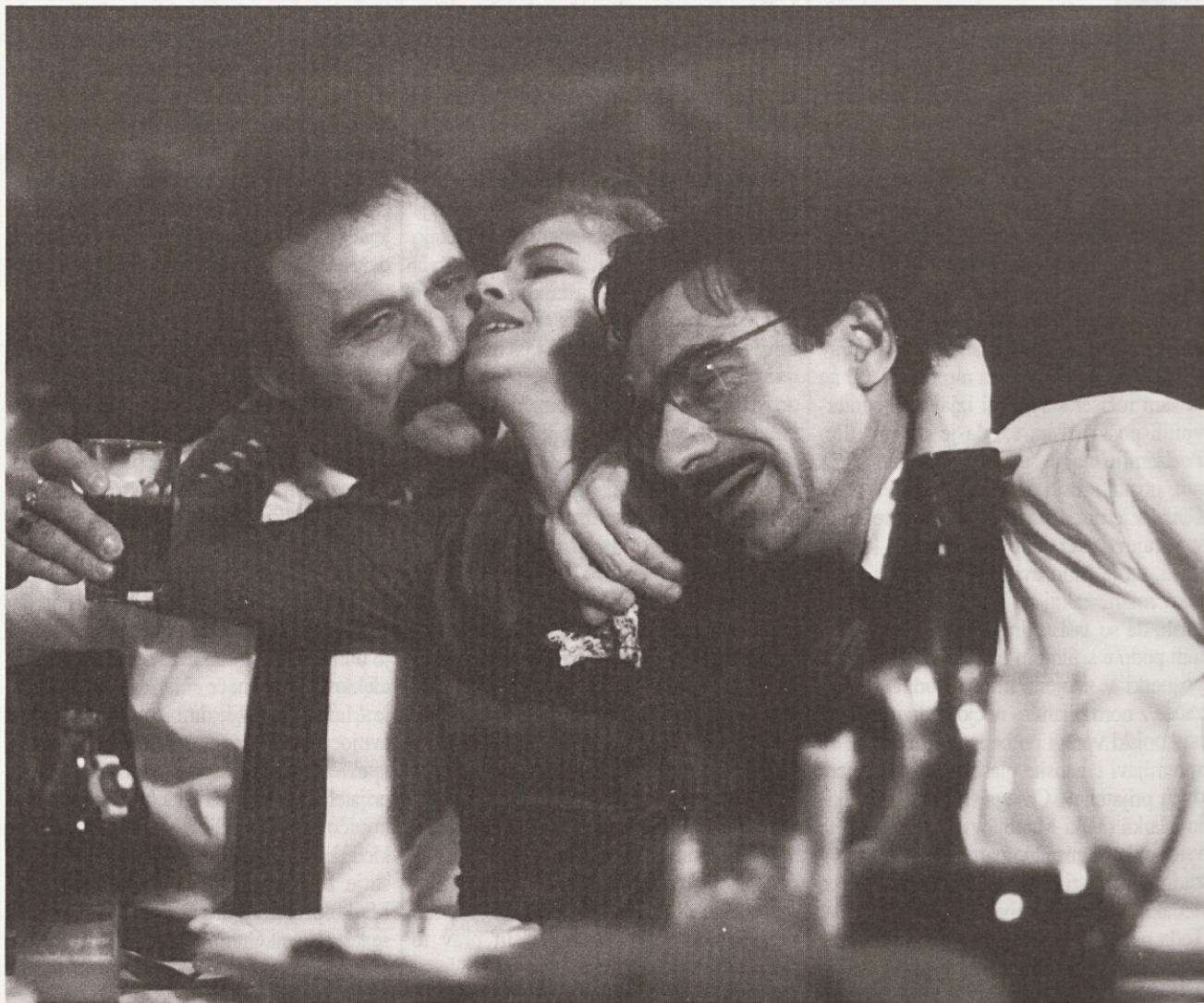
posnetki prav kot dokumentarni dobijo to vlogo, da tisto mistično intonacijo (»Bila je neka dežela...«) ter sorodnost nekaterih likov in prizorov z Baletičevim **Balkan ekspresom** ali Šijanovimi **Maratonci tečejo častni krog** podprejo z realnostjo: se pravi, da tista dežela ni le mitična, marveč še kako konkretna in realna, in prav tako Crni in Marko nista le figuri, ki spominjata na komunistične kontrabandarje iz **Balkan ekspresa**, marveč je preko njiju predstavljena polstoletna »zgodovina« te »mitične« dežele. Ali, točneje, ne le prek njiju, temveč prek melodramskega trikotnika. Kar pomeni, da je tu še neka ženska, ki pa ni le tretjerazredna gledališka igralka Nataša (Mirjana Joković), marveč ima svojo vlogo tudi na »družbenem odru«, in sicer to, da je videti kot edina, ki »kolaborira« z Nemci — pač na način, da postane priležnica nemškega oficirja Franza. Toda ne za dolgo, ker jo Crni v posrečeni sceni v teatru dobesedno priveže nase in ugrabi. Nakar jo Crnemu spelje njegov prijatelj Marko. Skratka, prijatelj zaradi ženske izda prijatelja, ženska prevara svojega ljubimca... — mar je bilo te dežele konec zaradi ljubezenskih afektov? Ne vem, če si lahko mislite, kaj si je Marko izmislil, da bi prijatelju prikril svojo prevaro: zasnoval je namreč pravi »peklenski dispozitiv«, s katerim je svojega prijatelja Crnega, svojega brata Ivana in še kopico drugih ljudi skoraj 20 let pustil v kleti, kjer so izdelovali orožje za vojno, ki se je že zdavnaj končala. Medtem pa je Marko postal visok partijski funkcionar, ki se kot Forrest Gump rokuje s Titom in vodi snemanje filma o sebi in Crnemu (oziroma o njihovih podvigih med vojno), ki ga režira ▶

Veljko Bulajić (tega igra Dragan Nikolić, lahko pa bi ga tudi Bulajić sam). Tako se žanrski obrazec melodramskega trikotnika dvojno obnese: na eni strani kot »metafora« za ideološko goljufijo in zatiranje, za produciranje lažnivega »filma«, da 2. svetovna vojna še vedno traja, da so nacifašisti še vedno tu, in na drugi strani kot »legitimizacija« te ideološke manipulacije z »iracionalnostjo« afektov. Toda prevara je nekega dne v 60-ih letih spregledana — zakaj ravno v šestdesetih, če ne zato, ker se je tedaj v jugoslovanskem oziroma še posebej srbskem filmu pojavil »črni val«, ki je močno butnil v oklep komunističnega dogmatizma in bil zato tudi politično anatemiziran. Kljub temu to obdobje ni evocirano z aluzijo na katerega izmed filmov »črnega vala«, marveč dobesedno s prizorom iz filma, ki ga Veljko Bulajić snema o Marku in Crnem: ta se torej, brž ko pride iz kleti, podzemlja, znajde na prizorišču tega filma oziroma na natanko tistem prizorišču, kjer se je pred kakšnimi dvajsetimi leti spopadel z nemškimi vojaki. Ki so zdaj spet tam, s Franzem na čelu, preoblečeni v igralce, kar pa Crnega ne moti, da vsaj igralca, Franza,

ne bi nemudoma ustrelil. Potem je le res, vojna še vedno traja? To je v **Podzemlju** videti precej zabavno in domiselno, vendar je tudi perverzno: a ne le zato, ker jugoslovanska 60. leta v filmskem pogledu pač niso Bulajićeva, marveč bolj zato, ker so to — še pomnite, štiridesetletniki? — tudi leta določene generacije, tiste pač, ki je od Pariza do New Yorka in celo od Ljubljane do Beograda prisegala, da ima dovolj ideološko-politično-vojaške navlake, s katero jim »stari« nenehno težijo. No, tudi pri Kusturici so ta »prelomna« 60. leta, leta »spregledanja prevare«, evocirana s predstavnikom mlade generacije, točneje s sinom Crnega: toda ta sin je bebec — jasno, ko pa je 20 let preživel v ideološkem mraku titoističnega totalitarizma, v kleti lažnivega »kina«, kjer se ni naučil ničesar drugega kot izdelovati orožje; tako pač ni mogel postati junak »črnega vala«, marveč je — brž ko je zagledal luč dneva, »sij svobode« — sam izginil v valovih Donave. Tako da je potem videti, kot da oče ukazuje topovom v Slavoniji iz obupa, ker je izgubil sina. Ta »potem« je treba še malo pojasniti. To je dolga časovna elipsa, ki nas kot

kakšna abrakadabra postavi v pravi vojni pekel ali »Jugoslavijo danes«, kot so zapisali v *Libérationu*. Ta skoraj 30-letna elipsa je kajpada dovolj simptomatična, saj je očitno nastopila prav zato, da bi izpustila ali zanemarila razloge, ki so privedli do »Jugoslavije danes« ali Kusturiceve mitične dežele, ki je nekoč bila. Pravzaprav pa jih niti ni izpustila ali zanemarila, temveč jih je nadomestila z drugimi: ko Crni ukazuje topovom in išče sina, vmes tudi kdaj pa kdaj zavpije o ustaših in četnikih, se pravi, da še vedno »osvobaja« deželo nacifašistov, čeprav so med njimi tudi »bratje«. Seveda predvsem Marko, ki je še vedno to, kar je zmeraj bil, trgovec z orožjem, manipulant in prevarant. In vrh tega je režiser tistega lažnivega, kletnega »filma«, ki je njegovega prijatelja 20 let slepil z iluzijo vojne in komunistične pravovernosti. Tako je moral priti Kusturica ter vsem prevaranim in ogoljufanim podariti »resnični« film njihovega maščevanja.

ZDENKO VRDLOVEC

Lazar Ristovski, Mirjana Joković in Miki Manojlović v filmu *Podzemlje*